

ŞÜKRİYE DİKMENİN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI

Ayşə Orhan Atalay

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının 2-ci kurs magistrantı

E-mail: balayse_@windowslive.com

Şükriye Dikmen 26 noyabr 1918-ci ildə İstanbulda anadan olub. Büyükdada ibtidai məktəbi başa vurduqdan sonra Amerika Qızlar Kollecinə təhsil alıb. Təqribən 4-5 il Qalata yerləşən Mərkəzi Bankda işləyib. Daha sonra çəkdiyi rəsmlər ətrafındakı insanlar tərəfindən rəğbətə qarşılandığına və ailə dostları Feyhaman Duranın təkidinə görə İncəsənət Akademiyasında təhsilə başlayıb. Dikmen incəsənət aləmində yeni və qabaqcıl sənətkarların emalatxanalarında işləməyə üstünlük verərdi.

Eyni zamanda, incəsənət tarixi ilə bağlı bilgilərini artırmaq və muzeyləri daha dərinləndirmək məqsədilə üç il Parisdə "Ecole du Louvre"-un İncəsənət tarixi bölümündə elmin sirlərinə yiyələnib. Dikmen 5 il Fransa və Amerikada yaşayıb. Yaşadığı dövrün şərtlərinə görə yaxşı təhsil alıb, eyni zamanda, bir sıra ölkələrdə mədəni biliklər əldə etməklə yanaşı, dövrün rəssamlarından fərqlənib və çoxlu təəssüratlar qazanıb. 1940-cı illərdə başladığı sənət həyatını, bəlkə də, nadir sənətkarda rast gəlinən istiqrar məfhumunda və ciddi formada davam etdirib. 1965-ci ildə "Milliyyət" qəzetində çıxan bir müsahibəsi onun necə ciddi bir şəxsiyyət olduğunu göstərir: "... Amma haqlı və ədalətli olmaq lazımdır, elə buna görə də demək istəyirəm ki, Şükriye Dikmen də insanların onu tanıyamaları üçün alından gələn əsərlərini, diqqət mərkəzində olmağı sevməyən, bunun üçün maksimum dərəcədə etina göstərən bir insan... Əgər israr etməsəniz, onun 1949-cu ildə Fransada rəssamlıq üzrə təhsil almaq üçün Fernand Leqerin emalatxanasında üç il işlədiyini, sonra iki il Ranson Akademiyasında Singier və R.Castelin emalatxanalarında davam etdiyini, nəhayət, 1953-cü ildə "Ecole du

Əsər adı: "Portre"

Louvre"-un İncəsənət tarixi bölümündən məzun olduğunu öyrənməzsiniz..."

Sənətkar ilk rəsm sərgisini 1953-cü ildə Parisdəki "Galeri Jeanne Castel"-də açmışdır. İlk rəylərini xarici incəsənət tənqidçilərindən alan sənətkar qısa müddətdə diqqət mərkəzinə gəldi. Sərgiləri ilə xarici mediada da olduqca səs-küy yaratdı. Hələ ilk sərgisində istedadını, böyüklüyünü təsdiqləyən şərhlər yazılırdı.

Gabriel Mandel 1954-cü ildə Milanda nəşr olunan "La Pittura Francesa" kitabında Parisdə açdığı ilk sərgisində böyük rəğbət qazanan Dikmenin müasir Qərb rəssamlığının aktual mühitinə yardımından yazırdı: "... Matisenin başlanğıcda Şərqdə axtardığı sadə gözəllik yenə Şərqdən bir tələbəsi olan Şükriye Dikmen vasitəsi ilə gəlir. Türkiyədə anadan olan Şükriye Dikmen müəllimindən sadə rəsmlər, təmiz və kölgəsiz boyanan tonlar barəsində dərs almışdır. Rəsmlərindəki dərin və zəngin təzadlardan, kəskin və qıvrıq cizgilərdən və ümumi ahəngdən tamamilə şəxsi bir rəsm meydana gəlir. Sənətkarın zövqü son dərəcə sintetikdir, amma daima bir qayda təşkil edən tərzdən uzaq cizgi və tonların tamlığını gücləndirən və cizgilərin hərəkətini fiziki qüvvə ilə göstərən, özünəxas bir həyat ritmi meydana gətirir. Bu formada güclü, eyni zamanda, qəti tonlarla və arxa planların çox kasad olması ilə təmizləyərək nudist və portretlərdə heykəl hissi yaradır".

Mandelin Dikmen haqqındakı bu şərhində digərlərindən fərqli olaraq sənətkarın Matisedən təsirləndiyi, bəzi əsərlərində ondan ilhamlandığı qeyd olunur.

İkinci fərdi sərgisini Türk-Alman Dostluğu Cəmiyyətinin təsisi ilə əlaqədar 1954-cü ildə Bad-Qodesberq, Almaniyada Diplomatlar Klubunda təşkil etmiş və sərgi bir həftə ictimaiyyətə açıq olmuşdur.

Üçüncü sərgi isə Türkiyədə reallaşmış və bu, onun doğma vətənidə ilk sərgisi idi. Sərgi 1954-cü ildə Fransa Respublikasının İstanbuldakı Konsulluğunda açılıb və Türkiyənin incəsənət xadimləri tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb. Mətbuatda sərgi və müəllifin yaradıcılığı haqqında bir çox xəbərlər yer alıb. Həmin sırada Dikmenin ümumilikdə Qərb rəssamlarından ilhamlandığı, lakin bununla belə, onların təsiri altına düşmədiyini və bu təsirlərin sintezi ilə öz üslubunu yaratması haqqında çoxsaylı məqalələr dərc olunub.

Dikmen dördüncü sərgisini 1955-ci ildə Ankaranın Helikon Qalereyasında açmışdır. Həmin il İsraildən gəlmiş təklifə əsasən Türkiyənin İsraildəki səfiri Şevkati İstinyelinin himayədarlığı altında Qüdsdə Bezalel Muzeyində və daha sonra paytaxt Tel-Əvivdəki Fran-

sa Səfirliyi Mədəniyyət Mərkəzində iki müxtəlif sərgi təşkil olunmuşdur. Bezalel Muzeyindəki sərgidə Şükriye Dikmen "Gəmi" əsərini muzeyə bağışlamış, "Ağaclar" adlı rəsm tablosu isə satın alınmışdır. Sərgi haqqında israili sənətsünaslar öz tənqidi fikirlərini və təriflərini elmi obyektivliklə ifadə etmiş və rəssamın Parisdəki formalaşma mərhələlərinin qeydi ilə, sadə forma və rəng anlayışındakı azadlığa söykənən üslub xüsusiyyətlərini diqqətlə vurğulamasına, bundan başqa, Qərb təsirlərinə baxmayaraq, xüsusi bir yerli sintezə çatdığını bildirmişlər. İstanbul Şəhər Qalereyasında, Ankaradakı Amerikan Mədəniyyət Dərnəyində də öz sərgilərini təşkil etmişdir. 1979-cu ildə Kadıköydə Tavan Arası İncəsənət Qalereyasında təşkil etdiyi sərgi ilə bağlı deyilən fikirlərdə həm yerli milli naxış dəyərləri baxımından təcrübəsi və 1968-ci il retrospektiv sərgisi ilə müqayisədə üslubunu daha qabarıq şəkildə göstərdiyi səsləndirilmişdir.

Rəssamın ölümündən qısa bir vaxt sonra 2000-ci il tarixləri arasında İstanbul Yapı Kredi Kazım Daşkənd Sənət Qalereyasında retrospektiv rəsm sərgisi açıldı. Əldə etdiyimiz məlumatlara görə, ümumilikdə Şükriye Dikmenin 24 sərgisi təşkil olunmuşdur.

Şükriye Dikmen haqqındakı şərhləri nəzərdən keçirdikdə hələ ilk sərgisindən etibarən müsbət rəylər aldığı və sənətinin bəzi rəssamlara və onların dəstxətlərinə yaxın olduğu görülür. Dikmenin tənqid və rəylərdən hansı nəticələr çıxartdığı və bunun onun yaradıcılığına necə təsir etdiyi barədə fikir yürütmək mümkün deyil. Lakin dəyişməyən üslubunu nəzərə alsaq, rəssamın öz işində nə qədər peşəkər olduğunu deyə bilərik.

Şükriye Dikmenin sənət anlayışının olmasında şübhəsiz ki, bir çox amillərin rolu vardır. Bu amillərin arasında dövrün incəsənət anlayışı, müəllimləri və təsirləndiyi rəssamlar yer alır. Dikmenin sənət həyatının başladığı illərdə bir çox türk rəssamı dövrün akademikləri və incəsənət xadimləri tərəfindən qəbul edilmiş sənət qayda-qanunları konsepsiyasına qarşı yeni islahatlar gətirəcək və sənətinin fərdiliyini önə çıxaracaq bir anlayış axtarışında idi. Belə fərdi axtarış içində mühüm rəssamlardan olan Dikmen də aldığı təhsildən sonra öz üslubunu müəyyən etmişdir. Bir reportajında o, rəsmləri ilə bağlı danışmağı sevmədiyini söyləyərək bunları əlavə etmişdir: "Çünki ərsəyə gətirilən hər əsər rəssama yox, artıq xalqa məxsusdur. Bu əsər əgər bir kinodursa, tamaşaçının, kitabdırsa, oxucunun, tablodursa, ona baxan şəxsindir. Onsuz da sənətçi demək istədiklərini əsərinin vasitəsi ilə göstərir. Bir də onu anlatmaq mənasızdır..." Bu sözlərdən də məlum olduğu kimi, sənətkar sənəti haqqında danışmağın mənasız olması fikrini deyərək, əslində, bu rolu tamaşaçının öhdəsinə buraxmışdır. Çəkdiyi modelə obyektiv deyil, subyektiv şəkildə izahat vermişdir. O, insanları və təbiəti öz dünyasında yaratdığı obrazlarla ifadələnmiş və həmin obrazları əsərlərində tərənnüm etmişdir.

Şübhəsiz ki, Şükriye Dikmenin sabit, aydın və dəqiq bir üslub zəfərinə doğru aparıcı sənət siyasəti xüsusi bir modelə əsaslanır. Parisdə təhsil aldığı vaxtlarda belə, israrla üç il ərzində naxış işlərini davam etdirmişdir. Əsərlərinin ən başlıca xüsusiyyəti konturdur və bunun formalaşmasında, bəlkə də, yenə rəssamın naxış konsepsiyasına malikliyidir. Onun çəkdiyi xətlər, demək olar ki, eyni qalınlıqda, təmiz, uzun, davamlı xətlərdir. Dikmenin istifadə etdiyi sadələşdirmə

səyləri onun rəng anlayışında da müşahidə olunur. Rəng palitrası göz oxşayan və rahatladıcı bir səssizlik içindədir.

Seçilmiş təzə parlaq rənglər, sulu boya kimi inca və düz boya təbəqəsi formasında, açıq-aydın konturlarla çevrilib məhdudlaşdırılmış sahələri doldurması nəticəsində kontplak səthin damarları bu təbəqə arasından asanlıqla görünür və bu da, əlbəttə

Əsər adı: "Yol"

ki, rəsma xüsusi effekt verir.

Əsərlərini dəqiqliklə tədqiq etdikdə sənətinin etüdlər, notlar, yaddaş və kaşf yolu ilə formalaşdığını görürük: "... Rəsmlərimi məqsəd və sənət anlayışına görə hər cür bəzəkli və göstərişli ustalıq oyunlarından uzaq, həddindən artıq təvazökar, azla kifayətlənərək daxilimdən gəldiyi kimi çəkirəm. Rəsmlərimə baxan insanların əsərlərimin qarşısında özlərini xoşbəxt hiss etmələrini istəyirəm. Əgər buna nail ola bilsəm, mən də özümü xoşbəxt hiss etmiş olaram..."

Bir müsahibəsində Şükriye Dikmen dəyişməz üslubu haqqında bunları deyir: "Mən dostlarımı və həkimimi dəyişdirməyi sevmirəm... Üslubumu dəyişdirməyi də sevmirəm... Akademiyadakı ilk vaxtlarımda daha klassik üsluba üstünlük verirdim. Lakin daha sonralar özümü və sənətimi bu formada ifadə etməyə başladım və artıq uzun illərdir ki, bu üslubda da işləməyə davam edirəm. Bəli, mən vəfalyam: dostuma, həkimimə və sənətdəki üslubuma..." (5, s. 21)

Şükriye Dikmenin naxış sahəsindəki güclü anlayışından, rəng uyğunluğu və kompozisiya anlayışından istifadə edərək yaratdığı digər bir mövzu isə natürmortlardır (4, s. 35). Natürmort əsərlərində mövzu olaraq çiçək, ağac, budaqlar və bitkiləri seçmişdir.

Natürmortlardakı çiçəkləri bir saxsı və yaxud güldanın içində təsvir edib, bu əsərlərindəki çiçək buketləri sanki rəsmdən fısqırırmış kimi səthi örtmüşdür (4, s.35). Güldan və yaxud saxsının içindəki çiçəklər xüsusilə düz bir fonun qarşısında və asimmetrik zəmin üzərində təsvir edilmişdir. Dikmenin natürmortlarında əksini tapan digər bir kompozisiya isə motivi xatırladan düz bir fonun üzərində təsvir etdiyi çiçək tənzimlənmələridir. Çiçəklər bəzən buket dəstəsi kimi, bəzən də bir-birindən azad və səpələnmiş halda təsvir olunub.

Bu əsərlər Anadoludakı yazma motivlərinə bənzədilib. Kompozisiyalarda nəzərə çarpan digər xüsusiyyət isə ağac budaqlarının bir-biri ilə yaratdığı həndəsi sahələrin düz bir şəkildə və fərqli rənglərlə təsviridir. Bu sahələrin rənglənməsi ilə əsərə mücərrəd şərh verilib. Bazılarında quş motivləri öz əksini tapıb və çiçəklərin ətrafında təsvir olunmuş quşlar həddindən artıq kiçik görünürlər, bu da tamaşaçıda fantastik bir hissə oyadır. Şükriyyə Dikmenin gül təsvirləri, yarpaq və çiçək motivləri ümumilikdə həndəsi xətlərdən ibarət, təbiətdə görmədiyimiz qeyri-adi çiçəklərdir. Bu təsvirlər rəssamın qarşısına qoyduğu məqsədə nail olduğunu göstərir. Çünki çiçəkləri təsvir edərkən təxəyyülünü ortaya qoymuş, təbiətdəki güllərin təkrar çəkilməsinə, onların görünüşlərinə öz təxəyyül gücünü də əlavə edərək təkrar yaradılmasına nail olmuşdur.

Rəssamın əsərlərinin əsas üslubu olan sadəliyi natüremortlarında da görmək mümkündür. Bu seçimi, bəlkə də, çiçəklərin onda buraxdığı canlılıq və tərəvətlilik hissini oyada biləcəyini ağıla gətirir. İstifadə etdiyi rəngləri qatqısız və saf bir şəkildə səthə yönəldərək işıq kölgəsindən bəhrələnmədən ikiölçülü, həcmsiz formada təsvirə çalışır. Kompozisiyalarında güllərin və budaqların əks tərəfləri ilə də rəsmlərə hərəkətlik və dinamiklik qazandırılmışdır. Düz, qatqısız və təmiz koloritdən istifadə olunaraq boyanmış motivlərin ətrafı qalın qara konturlarla vurğulanaraq kəskin sərhədlər yaradılıb.

Dikmenin kətan əvəzində istifadə etdiyi planşetlər bu əsərlərində də incəldilmiş və istifadə olunan rəngin altından belə, duyulmaqla birgə, əsərə fərqli bir gözəllik qatır.

Dikmen çiçəklə bağlı rəsm əsərləri haqqında belə demişdir: "Rəsmlərimdə çiçəkləri təsvir edərkən məqsədim çiçək növlərini əks etdirmək, yəni çiçəklərin növlərini göstərməkdən ibarət deyil, bunların forma və rənglərinin məndə buraxdığı təəssüratları və öz fantaziyam nəticəsində yenidən yaradılmış bir gül növü təəssüratını oymaqdır. Burada forma və rənglərin qarışması nəticəsində formalaşan görüşdə bizə sevinc və həzz bəxş etməsi məqsədi də düşülmüşdür..."

Rəssam "Yol" adlı mənzərəli rəsminə sadə üslubdan istifadə etmişdir. Rəsm yuxarı hissəsində az da olsa, səmaya yer verilib. Yaşıl rəngin üç müxtəlif tonundan istifadə olunduğu geniş və düz sahənin üstündə fərqli şaxələyə ayrılan, rəsm bütünü səthə yayılmış yollar təsvir olunub. Yol təsvirlərində düz xətlərin əvəzinə əyri xətlərdən istifadə edilib və səthi çəkilməmiş xətlərə rənglər əlavə olunaraq əsərə bədiilik verilib. Qalın xətlə və qara rəngli konturlar yolların ətrafında və səma ilə yerin ayrılmasında istifadə olunub. Fırça izlərinin də hissə edilməsi isə əsərdə fərqli bir toxuma işi və formasının vurğulanmasına vasitəçidir.

Ədəbiyyat:

1. ŞÜKRIYƏ DİKMEN. Nurullah Berk və Sezer Tansuğ. 1986.
2. Şükriyyə Dikmenin həyatı və yaradıcılığı haqqında. The Life and Work of Şükriyyə Dikmen. Halenur Katipoğlu.
3. Şükriyyə Dikmen / Yapı Kredi Nəşrləri.
4. Tansuğ Sezer. Müasir Türk incəsənəti, İstanbul: Remzi Nəşriyyatı. 1986.
5. Batur Enis. Şükriyyə Dikmenin Yolu, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. 2000.

Резюме

Данная статья посвящена исследованию творчества знаменитой турецкой художницы Шукриёе Дикмен. Здесь дается информация о ее жизни, творчестве, стиле и достижениях.

Ключевые слова: Турция, женщина, художник, творчество, изобразительное искусство, портрет, картина, натюрморт.

Summary

The purpose of writing this article is to provide information about the our Turkish woman artist Shukriyye Dikmen. I wrote about the life, creativity, style and the successes of Dikmen in this writing.

Key words: Artist, Turkey, woman, fine art, portrait, painting, view, panorama, still life.